

Historiepolitik

– Redaktionelt forord

Et af de over 500 forslag til et tysk mindesmærke over Europas myrdede jøder i Berlin kom fra den tyske kunstner, Horst Hoheisel, der i stedet for et monument foreslog et radikalt anti-monument: spræng Brandenburger Tor i luften, kværn stenene til støv, spred støvet ud over stedet og dæk så hele området til med granitplader. Den bedste måde at mindes et ødelagt folk på er med et ødelagt monument, var Hoheisels forklaring (Young 2009). Hoheisels antimonument blev ikke gennemført, men billedet på forsiden af dette nummer af SLAGMARK viser et andet af Hoheisels værker. Natten mellem den 26-27. januar 1997, dvs. årsdagen for befrielsen af Auschwitz, projekterede Hoheisel det efterhånden ikoniske billede af porten til Auschwitz og dermed billedet af de nazistiske udryddelseslejre op på et andet ikon, Brandenburger Tor, der siden 1989 har stået som billede på det forenede Tyskland og afslutningen på den kolde krig. De to porte, Die Tore der Deutschen, som værket hedder, blev dermed forbundet i et tankebillede, der if. kunstneren skal få tilskueren til at tænke over forbindelsen mellem nulpunktet og stjernestunden i Tysklands historie.

Når vi har sat Hoheisels billede af tyskernes porte på forsiden af et temanummer om historiepolitik, er det for at pege på det faktum, at centrale dele af de kampe, der i dag kæmpes på den historiepoltiske scene direkte eller indirekte spejler den refleksionsproces over arven efter 2. verdenskrig, Holocaust og Den kolde krig, som ikke bare Tyskland, men størstedelen af verden stadig er ved at gennemgå i dag. Selve ordet historiepolitik er, som Bernard Eric Jensen forklarer i sin artikel, tæt knyttet til den politiske genopdragelse de vesttyske ledere gennemførte efter krigen for igen at få befolkningen til at tro på det repræsentative demokrati.

Krigsafslutningen i 1945 førte til en ny verdensorden. Tyskland blev delt i to, ligesom verden blev det. Samtidigt oprettedes forløberer for det nuværende EU, Kul- og Stållunionen, der skulle binde Europa så tæt sammen, at en ny krig ville være umulig. Men opgøret med krigen og Holocaust foregik ikke kun på et institutionelt og juridisk plan. Også mentali-

tetshistorisk satte krigsafslutningen sig dybe spor. Først i Tyskland, hvor den tyske filosof Karl Jaspers allerede i 1946 udgav sin bog *Die Schuldfrage: Ein Beitrag zur deutschen Frage* og senere hos en anden tysk filosof, Theodor W. Adorno, der spidsformulerede erfaringen fra Holocaust i diktummet *Aldrig igen* og dermed udstak kursen for den *Vergangenheitsbewältigung* eller fortidsbearbejdelse, Tyskland i de kommende årtier gennemgik. At føle sig skyldig over udryddelsen af millioner af jøder, sigøjnere, handicappede, og politiske modstandere blev en central del af tysk national selvforståelse. Et fænomen, der netop reflekteres i mange af Hoheisels værker, der er forsøg på at undersøge, hvordan man som tysker kan forholde sig til den nazistiske fortid, og som ofte stiller spørgsmålet: er det overhovedet muligt at finde sig til rette med denne fortid?

Men refleksionsprocessen er ikke alene et tysk fænomen. Arven fra Holocaust og 2. verdenskrig kaster fortsat lange skygger ind over det globale politiske landskab i dag. Dem viser sig ikke bare i institutioner som EU og FN, men også i f.eks. formuleringen af begrebet 'folkedrab', oprettelsen af krigsforbryderdomstolen i Haag og de humanitære krigsindsatser, der skal forsøge at hindre folkedrab; i de gentagne forsøge på at løse op for den gordiske knude i Israel-Palestinakonflikten; og i de mange officielle undskyldninger og erstatninger for historiske uretfærdigheder, der har udviklet sig til det den amerikanske sociolog, Jeffrey K. Olick har kaldt *Politics of Regret*. Fælles for disse eksempler er, at forsøget på at legitimere den ene eller anden politik med henvisning til arven fra 2. verdenskrig går igen. Samtidig viser eksemplerne, at der langt fra er enighed om udlægningen af denne fortid. Diktummet *Aldrig igen* opløses i diskussioner om, hvem der i sammenligning med Holocaust kan udpeges som ofre og gerningsmænd – og hvem der ikke kan.

Med den tyske refleksion over fortiden i centrum for en stor del af dagens politiske kampe over hele verden, er det måske ikke så overraskende, at begrebet historiepolitik, *Geschichtspolitik*, er et velkendt begreb på tysk. Anderledes ser det ud i Danmark, hvor historiepolitik ikke kan slås op i nogen ordbøger. De mange artikler, vi har modtaget på redaktionen til dette nummer af *SLAGMARK*, tyder dog på, at begrebet alligevel er umiddelbart forståeligt for de fleste. At bruge fortiden til at legitimere nutidig politik eller give mening til opbygningen af et samfund er da heller ikke noget nyt fænomen. Siden antikken har historikere været i magtens tjeneste for at nedskrive den officielle udlægning af historien og holde styr på fortidens rod af hændelser og personer. Udlægningen af

fortiden spillede en afgørende rolle for dannelsen af de nationalstater, der stadig i dag er grundstenen i det internationale politiske system. Nationalstatens historikere blev stillet den opgave at fortælle historien om det folk, der udgjorde kernen i den nye type stat. Dermed lagde de en ny forståelsesramme ned over fortiden, som kunne samle statens indbyggere, der ikke nødvendigvis havde ret meget tilfælles, i en fortælling, som alle kunne identificere sig med. De engelske historikere Eric Hobsbawm og Terence Ranger kalder denne type historierpolitik for en opfindelse af tradition, *Invention of Tradition* og den amerikanske historiker, Benedict Anderson, rammer en dimension af samme fænomen med titlen på sin mest kendte bog *Imagined Communities*.

At bruge fortiden politisk er altså ikke noget nyt fænomen. Helt grundlæggende har vi brug for at kende vores egen fortid for at kunne forstå, hvorfor den verden vi er i er, som den er. I de fleste samfund udfylder viden om fortiden formidlet i sagn, myter og historier derfor en vigtig rolle, både som en forklaring på den verden individet lever i, og som en ramme om det fællesskab individet er tilknyttet. Dette gælder næsten uanset om fortællingen er udtrykt i en grundmyte eller en historievidenskabelig tekst. Fordi det at fortælle en meningsgivende fortælling om fortiden kan skabe bånd mellem individer – også på tværs af tid og rum – har historien også et stort politisk potentiale. Den, der har held til at udlægge fortiden på en måde, som mange kan identificere sig med, har også mulighed for at legitimere nutidige handlinger med henvisning til denne udlægning.

Den generelle historiske viden i samfundet er sammen med de store samlende fortællinger blevet erklæret død for flere årtier siden, og dagens historieforståelse har fået diagnosen pluraliseret og fragmenteret. Men selvom de store fortællinger måske er opløst i mange mindre fortællinger, der ikke altid passer med den officielle udlægning, er der dog ikke noget, der tyder på, at pluraliseringen af historien har ført til ligegyldighed overfor udlægningen af fortiden. Snarere tværtimod. Udlægningen og fortolkningen af fortiden kan i den grad få sindene i kog. Det var f.eks. tilfældet da den amerikansk-jødiske samfundsforsker, Norman G. Finkelstein – selv søn af to Holocaustoverlevende – i 2000 udgav bogen *Holocaust-industrien*, i hvilken han anklagede en række fremtrædende Holocaustoverlevende og staten Israel for at bruge fortællingen om Holocaust til at legitimere politiske handlinger. Bogen vakte voldsom furore særligt i USA, men en lignende debat om, hvem der har ret til at udlægge fortiden og ikke mindst hvordan, finder også sted herhjemme. F.eks. i forbindelse med

Elle-Mie Ejdrup Hansens laserstråle langs den jyske vestkyst til markering af 50-året for befrielsen, der vakte voldsom modstand særligt blandt gamle modstandsfolk. Eller da forhenværende statsminister, Anders Fogh Rasmussen, brugte en sammenligning med dansk politik under Besættelsen til at legitimere Danmarks deltagelse i Irakkrigen. Og ikke mindst i skrivende stund, hvor udgivelsen af et nyt dansk leksikon om Den kolde krig har skabt voldsom debat om, hvorvidt værket er neutralt eller politisk farvet.

Eksemplerne viser alle, at den fortid 2. verdenskrig, Holocaust og Den kolde krig udgør langt fra er glemt, og at der stadig foregår en kamp om, hvordan denne fortid kan og må fortolkes. Samtidig peger de tre eksempler også på en række historiepoltiske spørgsmål: hvem har retten til at udlægge fortiden? De der selv oplevede den? Kunstnere? Historikere? Politikere? Og er det overhovedet muligt at skrive historie uden at lade fortiden farve af nutidige politiske agendaer.

Ikke alle artiklerne i dette nummer af Slagmark handler om arven efter 2. verdenskrig og den kolde krig. Men størstedelen af artiklerne reflekterer de diskussioner, overvejelser og spørgsmål, der er affødt af processen med at forsøge at komme overens med denne arv.

Den mindekultur, der har udviklet sig omkring arven fra Holocaust er omdrejningspunktet i Cecilie Felicia Stokholm Bankes essay ”Kustode – et essay om skønhed og udyr i Europas erindring”, hvor Banke tager udgangspunkt i sine egne erfaringer og tanker over forvaltningen af arven fra Holocaust, bl.a. som leder af afdelingen for Holocaust- og folkedrabsstudier ved Dansk Institut for Internationale Studier. I essayet behandler Banke det fokusskifte i fortællingen om 2. verdenskrig, der har fundet sted efter Murens fald: Fra et fokus på Europas befolkninger i krig til en stigende optagethed af universelle emner som forsoning, retfærdighed, menneskerettigheder og anger. Den centrale plads erindringen om Holocaust, viser at emnet stadig spiller en nøglerolle i den politiske kultur i Europa. Men fokusskiftet leder Banke til at stille spørgsmålet: Hvad er det egentlig, vi husker, når vi insisterer på at holde mindet om Holocaust, folkemord og politisk vold i live: de der døde eller den vold, der skabte tabene?

Også Amy Sodaro beskæftiger sig i ”Skabelsen af fortiden i Kigali Genocide Memorial Center” med den mindekultur, der er opstået i kølvandet på 2. verdenskrig og som reflekterer buddet om aldrig at lade Holocaust gentage sig. En mindekultur der bl.a. kommer til udtryk i min-

demuseer, der skal oplyse om og dermed også medvirke til at forhindre gentagelser af folkemord. Sodaro argumenterer i artiklen for, at der med mindemuseer som det Jødiske Museum i Berlin, Vad Yashem i Jerusalem, og United States Holocaust Memorial Museum i Washington D.C., har udviklet sig en international standard for, hvordan sådanne museer kan bygges op – en standard der tydeligt reflekteres i the Kigali Genocide Memorial Center i Rwanda, der stilmæssigt har lagt sig tæt op af vestlige museer og mindesmærker for folkemord. Men, argumenterer Sodaro, Erindringscenteret i Kigali siger mere om, hvordan det nutidige rwandiske styre forsøger at legitimere sig, end det konfronterer den ikke så fjerne forfærdelige fortid, centeret forsøger at minde om.

Forsøget på at undgå en gentagelse af Holocaust er også afsættet for Ditte Marie Munch-Hansen, der i ”Det negative omslag i ‘Aldrig igen!’ – om historiepolitiske manipulationer af moralske imperativer” tager fat i Adornos videreudvikling af et kantiansk moralsk imperativ for det 20. årh., ’Aldrig igen’. Et moralsk påbud som har haft kraftigt indflydelse på en række forskellige tiltag, der er tænkt som måder at forhindre, at Holocaust skal gentage sig. Men selvom det umiddelbart er let at tilslutte sig, at man for alt i verden bør undgå gentagelser, argumenterer Munch-Hansen for at den nye morallov reelt ikke har formået at forhindre en gentagelse, men tværtimod indgik som en aktiv brik i legitimeringen af en serbisk historiepolitik, der i sidste ende var med til at legitimere et nyt folkedrab under krigen i Ex-jugoslavien.

Den tyske angerproces og de erstatninger, der er blevet udbetalt til bl.a. ofre for Holocaust har inspireret andre ofre for historiske uretfærdigheder, folkemord og grove menneskerettighedskrænkelser til også at søge erstatning for deres lidelser. Kravene om erstatninger for denne type sager, der ofte går flere generationer tilbage er omdrejningspunktet i Astrid Nonbo Andersens artikel ”Hvornår er sager om historiske uretfærdigheder forældede? – dynamikken mellem historieforståelse, erstatningskrav og retsopgør”. Med udgangspunkt i erstatningskravene for det amerikanske slaveri og folkemordet på hererostammen i Namibia i begyndelsen af det 20. årh. undersøger Nonbo Andersen, hvornår denne type sager betragtes som forældede. En diskussion, som også har indflydelse på den danske debat om, hvorvidt der bør undskyldes for slaveriet i det tidligere Dansk Vestindien.

I ”Irakkrigen og den historiske legitimering” analyserer Rosanna Farbøl Anders Fogh Rasmussens politiske brug af historien i forbindelse

med legitimeringen af krigen i Irak. Fogh Rasmussens historiebrug blev fulgt af en debat blandt fremtrædende danske faghistorikere, der bunder i spændingen mellem det identitetsskabende potentiale historien rummer, og som er fristende at benytte politisk, og en sandhedssøgende videnskabelig historiografisk tradition. Debatten rejste dermed spørgsmålet: hvem tilhører historien? Nogle anklagede Fogh Rasmussen for at fremstille fortiden i en alt for forsimplet udgave, mens andre i udgangspunktet forsvarede Fogh Rasmussen ved at pege på, at ikke kun historikerne har monopol på at fortælle fortiden.

Samme debat er også reflekteret i Bernard Eric Jensens artikel ”Historiefag og historiepolitik”, der stiller skarpt på faghistorikers historiepolitiske rolle. Jensen spørger i artiklen, om faghistorikere betragtet som videnskabelig stand finder det legitimt at bedrive historiepolitik som led i deres faglige virksomhed? Et spørgsmål som Jensen undersøger ved at se på forskellige væsentlige positioner, danske faghistorikere har indtaget i det 20. årh. I første omgang med et kig på debatten blandt faghistorikere det seneste tiår og dernæst gennem et historisk tilbageblik på parallelle diskussioner og positioner blandt danske faghistorikere i begyndelsen af det 20. årh.

I forlængelse af denne diskussion undersøger Christian Houlberg Skov den danske historiker Alfred Bindslevs hovedværk, *Konservatismens Historie i Danmark* i sin artikel ”Derfor er historien autoritet - Alfred Bindslevs fortælling om dansk konservatisme”. Det konservative folkepartis historie er if. Houlberg Skov et godt eksempel på en type historiebrug, der befinder sig i spændingsfeltet mellem en videnskabelig tilgang og den identitetsskabende historiebrug. Houlberg bruger denne undersøgelse som afsæt til at gøre sig overvejelser over, hvordan historie bruges både af grupper og historiske aktører til at opretholde og skabe en ideologisk identitet.

I ”Sørejser og historiografisk politik: Britisk historiefortælling om havet og dets folk” tager Johan Heinesen os længere tilbage i den historiografiske tradition og undersøger britisk historiografi om opdagelses- og ekspeditionsrejser gennem den franske filosof, Jacques Rancières videnskabspoetik og begreb om det politiske. Fokus i artiklen er de engelske historieforfatters beskrivelse af forholdet mellem besætningen ombord og de ord, der bruges til at beskrive rejsen, skibet og mandskabet. Heinesen udlæser i artiklen den strategi, historikerne har brugt for at skabe orden i overskuddet af stemmer, for at kunne skelne mellem god og opbyggelig

tale og mumlen i krogene og oprørske stemmer.

Efter disse forskellige artikler om historiepoltiske positioner blandt faghistorikere, tager Niels Kayser Nielsen os i ”Historiekultur – Helsingfors som case” med på en byvandring gennem Helsingfors. Helsingfors er ikke bare hovedstaden i Finland, men også tydeligt præget af både svensk og russisk kultur og historie – en fælles arv med politiske implikationer. Kayser Nielsen guider læseren gennem både det officielle historiepoltiske landskab men også det uofficielle, og bruger disse erindringssteder som afsæt til en refleksion over historiekultur forstået som historiebrug, kulturarv og historiebevidsthed. Historien findes if. Kayser Nielsen ikke kun som en fortid, der er radikalt adskilt fra os i tid, men gør sig gældende i det rum, vi bevæger os i. Et forhold der betyder, at vi ikke bare har et intellektuelt forhold til fortiden som tabt tid, men også indgår i en dagligt - ofte ureflekteret - omgang med fortiden, som ikke altid følger de officielle historiepoltiske linjer.

Den identitetsskabende dimension, historien rummer, er også reflekteret i Claus Haas artikel ”Folkeskolens historieundervisning - National og / eller flerkulturel historiepoltik?”, hvor Haas tager fat i et andet erindringssted, nemlig historiekanonen og faghæftet Historie 09. Historiekanonen er if. Haas bl.a. skabt som reaktion på, at den danske befolkning ikke er kulturelt homogen – en situation der lægger op til en historiekanon, der også reflekterer det flerkulturelle. I artiklen undersøger Haas nationalstatens svar på denne udfordring ved at se på, hvordan faghistorikere, historielærere og historiedidaktikere har forholdt sig til projektet og stiller undervejs spørgsmålet om kanonen formår at løsrive sig fra den nationalstatslige ramme, historieundervisningen hidtil har været domineret af?

I ””De står som en besætning i et fremmed land” - Racekrig, besættelse og højrepopulistisk historiepoltik” tager Søren Christensen fat i antidiskursen til den form for historiepoltik, som nationalstaten traditionelt har ført og som Hobsbawm og Ranger beskrev i *the Invention of Tradition*. Christensen tager afsæt i Michel Foucaults begreb om ’racekrigen’, som navnet på en type af historieskrivning, der ligesom den traditionsopfindende er instrumentel og organiseret med henblik på bestemte politiske effekter i nutiden, men som ikke har en legitimerende, men derimod en delegitimerende funktion. Ved at undersøge to grundfigurer i racekrigens diskurs hos hhv. Søren Krarup i Danmark og Front National i Frankrig, viser Christensen, hvordan den type kritik racekrigen udgør, er blevet taget op af på den europæiske højrefløj i dag, hvor den genfremstilles i en ny

modhistorie, der tager udgangspunkt i besættelsestiden.

Martin Ejsing Christensens artikel ”Et spørgsmål om kendsgerninger- John Deweys tanker om historie som eksperimentel praksis” afslutter temasektionen med en diskussion af John Deweys teori om historien som eksperimentel praksis. Deweys sad i den amerikanske undersøgelseskomite, der skulle give Leon Trotskij mulighed for at forsvare sig mod anklagerne om, at han skulle stå bag planer om at myrde Joseph Stalin: anklager der i årene 1936-38 førte til de såkaldte Moskvaprocesser. Resultatet af undersøgelseskommittéen blev rapporten ”Not Guilty”, der blev beskyldt for at være bestilt politisk arbejde. En anklage Dewey afviste ved at henvise til, at der var tale om kendsgerninger. I artiklen holder Ejsing Christensen Deweys teori om historien som eksperimentel praksis op mod Keith Jenkins teori om, at enhver fortælling er en fortolkning, der farves af en bestemt politisk position, og dermed afviser muligheden for at tale om kendsgerninger og objektivitet.

I intermezzosektionen undersøger Rikke Louise Peters i sit essay ”Easy Rider og drømmen om friheden” motorcyklens dragende kraft. En kraft hun finder i Peter Fondas kultfilm Easy Rider men også blandt yngre kvindelige motorcyklister, der stadig sætter liv og lemmer på spil i jagten på frihedsrusen bag rettet.

På redaktionens vegne
Astrid Nonbo Andersen

Litteratur

- Anderson, Benedict (1991): *Imagined Communities*, New York: Verso
- Hobsbawm, Eric & Ranger, Terence O (1984): *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press
- Olick, Jeffrey K. (2007): *The Politics of Regret – On Collective Memory and Historical Responsibility*, New York: Routledge
- Young, James E. (2009): ”Horst Hoheisel’s Counter-memory of the Holocaust: The End of the Monument”, University of Minnesota Center for Holocaust and Genocide Studies, <http://www.chgs.umn.edu/museum/memorials/hoheisel/>, besøgt 27/6 2011